

Гавриш М. М.,

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, м. Київ

### МІЖКУЛЬТУРНА КОМПЕТЕНЦІЯ ЯК СКЛАДОВА ТРИЄДИНОЇ МЕТИ ІНОЗЕМНОМОВНОЇ ПІДГОТОВКИ СУЧАСНИХ ФАХІВЦІВ (на матеріалі німецької мови)

З врахуванням сучасних тенденцій суспільного розвитку обґрунтовується необхідність формування в студентів, майбутніх фахівців, міжкультурної компетенції, висвітлюється зміст цього поняття та висловлюються пропозиції щодо відповідної організації занять з іноземних мов.

**Ключові слова:** міжкультурна компетенція, комунікативна компетенція, культурний стандарт, комплексність освіти.

С учетом современных тенденций общественного развития обосновывается необходимость развития у студентов, будущих специалистов, межкультурной компетенции, раскрывается содержание этого понятия и высказываются предложения о соответствующей организации практических занятий по иностранным языкам.

**Ключевые слова:** межкультурная компетенция, коммуникативная компетенция, культурный стандарт, комплексность образования.

Considering current tendencies of development of the human society this paper gives reasons for creating intercultural competence of students as future specialists. It explains the content of this concept and gives recommendations for corresponding configurations of foreign language teaching.

**Key words:** intercultural competence, communicative competence, cultural standard, complexity of education.

“Рамкова програма з німецької мови для професійного спілкування для вищих навчальних закладів України”, яка отримала гриф “Рекомендовано Міністерством освіти і науки України” і до колективу розробників якої належав і автор цієї статті, визначає головною метою викладання німецької мови у вищій школі формування “професійно орієнтованої міжкультурної комунікативної компетенції” студентів [3, с. 9]. Аналогічна думка представлена і в “Програмі з англійської мови для професійного спілкування”, де серед шести цілей є соціокультурна, яка трактується як досягнення “розуміння важливих і різнопланових міжнародних соціокультурних проблем для того, щоб діяти належним чином у культурному розмаїтті професійних та академічних ситуацій” [2, с. 6]. Із зазначеного результату щонайменше три суттєвих запитання: “Чому знання культури, традицій і звичаїв інших народів стали невід’ємною складовою підготовки сучасних фахівців (і не тільки при викладанні іноземних мов)?”, “Що ж необхідно розуміти під поняттям “міжкультурна компетенція”?”, та “Як досягти формування міжкультурної компетенції в навчальному процесі з іноземних мов?”. Пропонована стаття містить міркування й висновки автора щодо вказаної проблематики та деякі конкретні пропозиції щодо реалізації основної мети навчання іноземним мовам у царині вищої школи.

1. Не викликає сумнівів той факт, що людство поступово переходить на новий етап своєї еволюції, який більшістю науковців іменується як “постіндустріальне суспільство”. Приклади найбільш розвинених країн свідчать про те, що це насамперед епоха знань та інформації, які стають стратегічним виробничим ресурсом. Іншими словами, акцент на розвиток техніки, інформаційних технологій, прискорене поширення інформації сприяє тому, що постіндустріальні країни все більшу частину доходів отримують завдяки продажу нових технологій та іншої наукоємної і інформаційної продукції, а не від збуту промислових товарів.

Зрозуміло, що за таких умов істотно зростає і змінюється роль “людського фактора”. Людина як головний носій надбань минулих поколінь та розробник і здобувач нових знань втрачає статус “економічного індивідууму” та “стає і метою, і головним суб’єктом економіки, і визначальним критерієм її розвитку” [1, с. 5].

Іншою, не менш важливою рисою сучасного світу є глобалізація, яка поширюється на практично всі сфери людського буття і обумовлює взаємозалежність держав, регіонів, які не в змозі вести незалежне, ізольоване існування. Глобалізація сприяє поширенню прогресивних форм економічного, соціального і політичного розвитку, обміну науковими знаннями і здобутками, взаємопроникненню культур, тобто формуванню певною мірою універсальних, єдиних міжнародних стандартів життя.

Носіями глобалізаційних процесів виступають знову ж такі люди, адже лише завдяки їх контактам та домовленостям певні ідеї/фактори дії отримують всесвітнє поширення та стають всесвітніми надбаннями. Передумовою цього невинного багатонаціонального діалогу, який відбувається у найрізноманітніших формах, є людина нового формату, людина з такими цінностями, як, зокрема, відкритість до нових знань та явищ, толерантність, здатність до навчання та компромісів, креативність.

Ці актуальні, якісні нові тенденції, посилюючи значущість індивідууму в суспільстві, формують інші, ще декілька десятиліть тому малоймовірні умови роботи сучасних фахівців та робітників і, відповідно, обумовлюють нові вимоги до їх професійної підготовки. Комплексна освіта, що охоплює не лише ґрунтовні фахові знання, але й розвиває обширний спектр інших навичок і здібностей (компетенцій), приміром, комунікабельність, комп’ютерна грамотність, вміння працювати в команді, володіння іноземними мовами, мобільність, здатність самостійно приймати рішення і т.п., має стати стандартом вишколу нинішніх спеціалістів.

Однією з таких нефахових, але у сучасному світі конче необхідних компетенцій (hiM.: Schlüsselqualifikationen) є міжкультурна компетенція, адже динаміку постіндустріального суспільства визначають інтенсивні контакти між людьми різних країн, тобто представниками різних культур і традицій. Іншими словами, здатність

людей до міжкультурного спілкування є сьогодні одним з важливих чинників суспільного прогресу та стала суттєвою передумовою успішної професійної кар'єри кожного працівника.

Саме з огляду на актуальні суспільні трансформації і виклики іноземномовна підготовка студентів не має обмежуватись вивченням лексики та відповідних правил граматики і фонетики, адже в практиці міжкультурного ділового та приватного спілкування відомі численні випадки, які – незважаючи на іноземномовні знання партнерів по комунікації – закінчувалися непорозумінням, неприємними здивуваннями чи й конфліктами. Отже, вивчаючи іноземні мови, студенти повинні оволодівати не тільки мовними нормами, але й отримувати достатньо інформації щодо “позамовної дійсності”. Лише таке поєднання дозволить їм сформувати належну (комплексну) іноземномовну комунікативну компетенцію, яка, включаючи міжкультурну складову, сприятиме правильному трактуванню поведінки іноземномовного партнера та уникненню непорозумінь немовного, міжкультурного характеру. (Вважаємо, що правильність і необхідність такого комплексного підходу до викладання іноземних мов, і саме в контексті сучасних вимог до фахівців, підтверджується і фактом закріплення поняття “міжкультурна компетенція” та його визначення у відповідних законах двох федеральних земель Німеччини – Берліну та Північного Рейну-Вестфалії.)

2. Виходячи з викладених вище міркувань, міжкультурну компетенцію можна визначити як знання та досвід, які дозволяють зрозуміти та правильно оцінити поведінку, в тому числі і мовленнєву, іноземномовного партнера в певній комунікативній ситуації, забезпечують таким чином успішне/адекватне спілкування з ним та допомагають уникнути небажаних непорозумінь чи конфліктів. Це досить об'ємне поняття, змістовне наповнення якого охоплює, на нашу думку, такі аспекти:

- знання типових рис ментальності, особливостей мислення та поведінки, культурних та історичних традицій представників (партнерів по спілкуванню) іншої нації/культури/мови;
- готовність враховувати у власній (комунікативній) поведінці інше сприйняття дійсності, інший спосіб мислення, інші манери поведінки в представників чужої культури, тобто готовність до визнання культурної ідентичності свого комунікативного партнера та знаходження компромісів;
- готовність до сприйняття нового та розуміння іншорідності як можливості збагачення й розширення знань та уявлень про світ.

Міжкультурну компетенцію можна описати і в рамках концепції культурних стандартів, підходи та надбання якої, на наше переконання, можуть з успіхом використовуватись і в навчальному процесі з іноземних мов. Ця теорія розроблялася, зокрема, нині професором у відставці Університету Регенсбург (Німеччина) Александром Томасом та знайшла конкретне втілення, приміром, у виданнях “Die Deutschen – Wir Deutsche” (“Німці – ми німці”) С.Шроль-Махль [5] та “Beruflich in der Ukraine” (“На роботі в Україні”) Л. Фінк, Ш. Грут-тауер та А. Томаса [4].

Культурні стандарти визначаються тут як *способи/манери* сприйняття дійсності, мислення, формування і висловлення оцінки та вчинення тих чи інших дій, які більшістю представників певної культури сприймаються й розглядаються в аспекті власної поведінки, але й у відношенні до інших як нормальні, типові та навіть обов'язкові. За логікою цієї теорії, культурні стандарти засвоюються/опановуються їх носіями, представниками певної культурної спільноти, несвідомо в процесі дорослішання і розвитку та також несвідомо/рефлекторно проявляються в їх діях у відповідних ситуаціях соціального середовища. Для наочності культурні стандарти позначаються як “набір інструментів”, які в історичному розвитку нації зарекомендували себе як прийнятні, зручні засоби для вирішення певних проблем.

Важливо підкреслити еволюційне трактування культурних стандартів. Історичні зміни спричинюють їх трансформацію – старі норми нерідко зникають і замість них виникають нові правила суспільного співжиття. Автори цієї концепції наголошують також на недопустимості прирівнювати культурні стандарти до традиційних забобонних уявлень про певні нації і народи, які несуть в собі зазвичай негативну конотацію. Культурні стандарти, в тлумаченні їх прихильників, – це емпірично зібрані факти, “вплетені” в історію культури певної країни чи нації [див., зокрема, 4, с. 12-13].

Приміром, суттєві культурні стандарти німців послідовники цієї теорії вбачають в орієнтації на справу, повазі до структури і правил, плануванні часу чи розмежуванні професійної і особистої сфер [5], українцям же, на їх погляд, притаманні орієнтація на ієрархію, непрямий менеджмент конфліктів та проблем, гнучке поводження з правилами, нестійка самовпевненість [4].

З врахуванням висвітлених тут положень міжкультурну компетенцію можна визначити і як обізнаність індивідуума в культурних стандартах/нормах/правилах іншої нації та його здатність до адекватної реакції і поведінки у випадках прояву цих стандартів.

Усвідомити культурні стандарти іншого народу, тобто сформувати в собі міжкультурну компетенцію, можна, звичайно, й на базі рідної мови, знайомлячись з відповідною літературою, і при необхідності користуватися послугами перекладача. З іншого боку, як зазначалося вище, вивчення іноземної мови з концентрацією уваги передусім на мовних факторах не передбачає автоматичного набуття міжкультурних знань та навичок. Таким чином, між іноземномовною комунікативною та міжкультурною компетенціями не існує прямого, безпосереднього зв'язку. Однак, лише послідовне, свідоме й цілеспрямоване поєднання процесів оволодіння іноземною мовою та отримання інформації про історико-культурні традиції та звичаї носіїв цієї мови забезпечує формування дійсно глибокої комунікативної компетенції та обширної міжкультурної компетенції, які таким чином взаємодоповнюють та взаємозбагачують одна одну і створюють сприятливі передумови для успішної міжкультурної комунікації.

3. Отже, викладач іноземної мови вищої школи має прагнути до розробки та впровадження в навчальному процесі *стратегії всебічного, не лише мовного розуміння іноземців* – носіїв відповідної іноземної культури та

мови. Одним з дієвих компонентів такої стратегії можуть стати підходи та надбання теорії культурних стандартів. Маємо на увазі те, що базовий матеріал для ідентифікації культурних стандартів – згідно з розробленою авторами цієї концепції методологією – утворюють *конкретні, невидумані й проблемні ситуації* з практики роботи і спілкування німців за кордоном, включаючи Україну, та представників інших націй з німцями, в тому числі і в Німеччині. Тобто йдеться про випадки, в яких колізія різних культурних норм поведінки і комунікації призвела до ускладнення, а іноді й загострення певних ситуацій, що не сприяло швидкому й ефективному виконанню завдань та належному робочому клімату в колективі. Детальний опис таких непростих у міжкультурному контексті реальних випадків з їх інтерпретацією, розкриттям причинно-наслідкових зв'язків, поясненнями можливих історичних причин та порадами щодо подолання "культурних бар'єрів" можна знайти, зокрема, в згаданих вище публікаціях "Die Deutschen – Wir Deutsche" [5] та "Beruflich in der Ukraine" [4].

Для ілюстрації наведемо один приклад: "Пан Фінк (німець) є керівником німецького рекламного агентства з головним офісом у Києві. Приміщення під офіс агентства були орендовані лише на обмежений термін. Через це – за півроку до закінчення терміну договору оренди – він доручив (українському колезі) пану Плушу, фінансовому директору підприємства, прозвонувати ситуацію щодо нового приміщення під офіс. Українець погодився, не висловивши жодних застережень. Прошло декілька тижнів, і пан Фінк поцікавився станом справ. Фінансовий директор відповів, що пан Фінк може на нього покластися, що він не забув про це доручення і займається ним. Прошло ще декілька тижнів. За три місяці до закінчення терміну договору оренди пан Фінк знову запитав пана Плуша, як просувається справа з орендою нових приміщень. Останній сказав, що фактично ще нічого не робив у цьому напрямку, та висловив своє здивування тим, що пан Фінк, як йому здається, занадто нервує з приводу цього питання. Пан Фінк був дійсно знервований і одночасно розсерджений тим, що його колега протягом трьох місяців не виконав його доручення" [4, с. 124-125].

Робота з такими прикладами на практичних заняттях з іноземної (німецької) мови потребує звичайно ж відповідного дидактичного опрацювання, що вимагає від викладача креативності, володіння сучасними активними технологіями навчання та врахування рівня іноземномовних знань студентів. Представлення конкретних планів занять не є предметом цієї статті, але при їх розробці доцільними були б, на наш погляд, вправи на засвоєння відповідної лексики та зворотів, міні-сцени (діалоги) з відображенням таких "реальних" ситуацій, дискусії ("круглі столи") щодо пояснення та трактування певних манер/стереотипів поведінки (культурних стандартів, ментальних ознак), розробка (в міні-групах) пропозицій та порад щодо вирішення проблемних питань і т.п. Не слід забувати про коментарі та рекомендації в самих публікаціях, в них можна знайти цікаві й корисні ідеї та імпульси для ефективної організації занять.

Опрацювання в навчальному процесі конкретних ситуацій з міжкультурним підтекстом, запозичених з життєвої практики, має низку істотних переваг:

- студенти працюють не з абстрактними прикладами з відомими висновками (на кшталт: "З німцями завжди необхідно бути пунктуальним"), а тренують конкретну (комунікативну) поведінку в конкретних ділових чи буденних ситуаціях, що є додатковим мотиватором та поживляє й активізує робочу атмосферу;

- студенти отримують привід для роздумів, для критичного погляду на власні правила поведінки та на традиції і звичаї іншого народу, що розвиває відчуття й сприйняття культурного розмаїття та суттєво сприяє міжкультурному порозумінню;

- тренування мовленнєвих навичок (комунікативної компетенції) відбувається за таких умов у тісному взаємозв'язку з формуванням міжкультурної компетенції та розвитку розумових здібностей студентів, що можна розглядати як переконливу ознаку ефективного й інтенсивного навчального процесу.

#### Бібліографія:

1. Глобальна економіка XXI століття: людський вимір / [Лук'яненко Д. Г., Поручник А. М., Колот А. М. та ін.]. – К. : КНЕУ, 2008. – 420 с.
2. Програма з англійської мови для професійного спілкування / [Бакаєва Г. Є., Борисенко О. А., Зуєнок І. І. та ін.]. – К. : Ленвіт, 2005. – 119 с.
3. Рамкова програма з німецької мови для професійного спілкування для вищих навчальних закладів України / [Анеліна С. М., Аззоліні Л. С., Бенямінова Н. Є. та ін.]. – К. : Ленвіт, 2006. – 90 с.
4. Fink, Luzia; Gruttauer, Stefanie; Thomas, Alexander. Beruflich in der Ukraine. Trainingsprogramm für Manager, Fach – und Führungskräfte. – Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht GmbH & Co. KG, 2009. – 178 s.
5. Schroll-Machl, Sylvia. Die Deutschen – Wir Deutsche. Fremdwahrnehmung und Selbstsicht im Berufsleben. – Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht GmbH & Co. KG, 2007. – 227 s.